

Nenad Perošević
Miloš Vukanović

Život partizana

Ključno pitanje

Na koji način su pripadnici partizanskog pokreta organizovali život na teritorijama koje su oslobodili?

Tema

Tema obuhvata period cijelog Drugog svjetskog rata (1941! 1945) na prostoru Jugoslavije. Nekada je bila veoma zastupljena i detaljno proučavana u obrazovnom programu komunističke Jugoslavije, ali po njenom raspodu polako je smanjivana u obrazovnim programima novonastalih država. Aktivnosti partizana na teritorijama koje su držali tokom Drugog svjetskog rata do danas su kontroverzne.

Ciljevi:

- Kritičko razumijevanje kompleksnosti događaja u prošlosti.
- Razvijanje empatije.
- Prepoznavanje uloge žene u ratu.
- Razumijevanje uzročno-posljedičnih veza.

Ishodi učenja:

- Učenici će analizirati istorijske izvore
- Učenici će učiti o partizanskom pokretu i životu na teritorijama koje su kontrolisali tokom Drugog svjetskog rata.
- Učenici će učiti o životu žena u partizanskom pokretu tokom Drugog svjetskog rata.

45
minuta

Uputstva za predavača:

Na početku časa predavač otpočinje radionicu pitanjima za zagrijavanje.

Pitanja:

1. Ko su bili partizani?
2. Koja je bila njihova ideologija?
3. Znate li što o partizanima u svom kraju?

Predavač nastavlja sa Uvodom. Učenici čitaju tekst i analiziraju mape. Predavač postavlja pitanja s kraja Uvoda.

Aktivnost 1:

Igranje uloga

Predavač dijeli učenike u 4 grupe i daje im izvore. Koristeći izvore, učenici sastavljaju fiktivni izvještaj.

I grupa: Život i organizacija

Učenici u ovoj grupi predstavljaju političko tijelo koje treba da sastavi fiktivni izvještaj o organizovanju života na novooslobođenim teritorijama i o napretku u uspostavljanju institucija.

II grupa: Žrtvovanje

Učenici u ovoj grupi su predstavnici partizanske jedinice koja se upravo vratila iz borbe sa neprijateljem. Sastavljaju izvještaj o borbi.

III grupa: Žene u narodnooslobodilačkoj borbi

Učenici u ovoj grupi treba da naprave fiktivnu životnu priču jedne partizanke. Njen porijeklo, kada i de je stupila u Partiju, de se borila u ratu i sl.

IV grupa: Greške i zločini

Učenici u ovoj grupi pripadaju Tijelu za unutrašnju kontrolu, koje treba da dostavi izvještaj o greškama i zločinima koje su počinile njihove jedinice.

Nakon čitanja izvještaja, predavač pita učenike da uporede i prodiskutuju izvještaje drugih grupa.

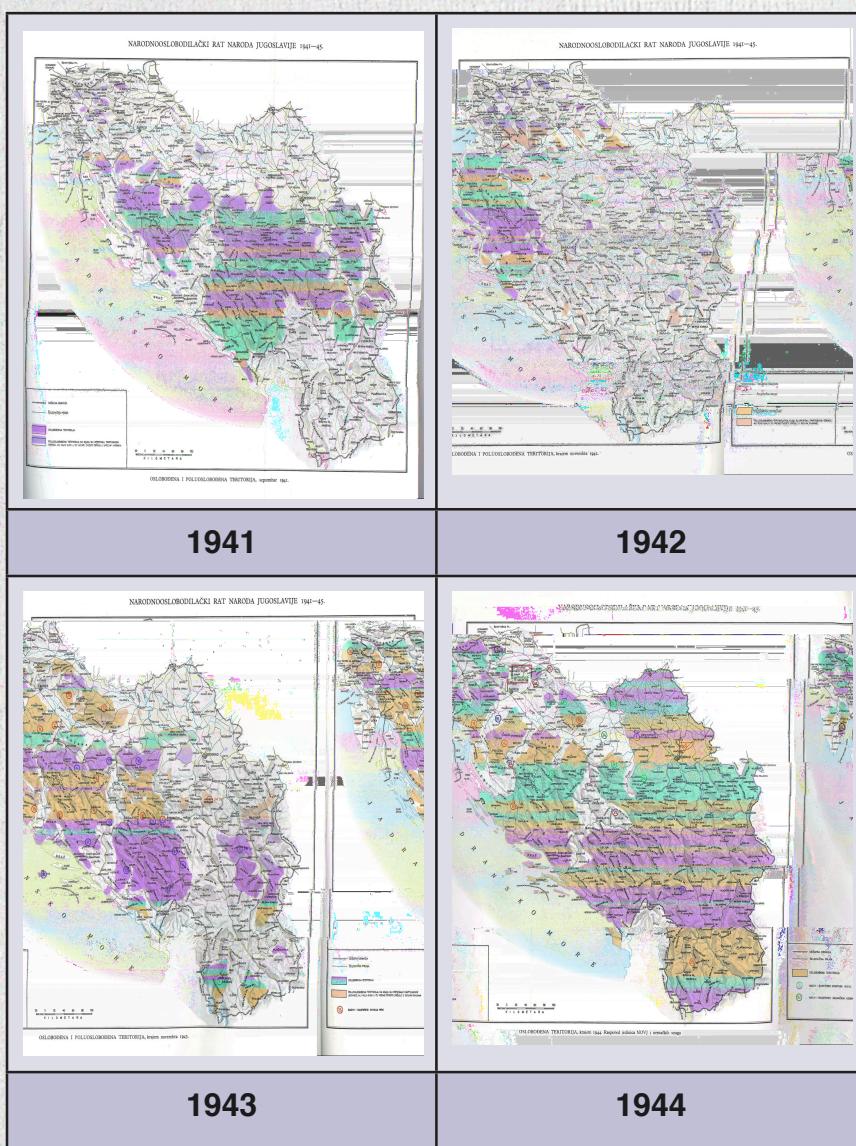
Za zaključak predavač postavlja pitanja i organizuje debatu.

UVOD

Nakon otpočinjanja borbe u okupiranoj Jugoslaviji (jun! jul 1941), od strane partzana, oslobođena teritorija se neprekidno širila pa je već decembra 1942. njena površina bila veća od površine pojedinih evropskih država. Na oslobođenim teritorijama brzo su uspostavljeni novi organi upravne vlasti, Narodnooslobodilački odbori, kao i strukture privrede, školstva i zdravstva. Konačan cilj borbe bio je oslobođenje Jugoslavije od okupatora, ali i uspostavljanje novog komunističkog društvenog uređenja. Ovакви ciljevi su ih, pored okupatora, doveli u sukob i sa frakcijama lojalnim starom režimu, kao i novostvorenim nacionalističkim grupacijama. Na oslobođenim teritorijama novoformirane vlasti su pokušavale da zavedu disciplinu i kontrolu nad svojim trupama, ali to nije sprječilo razne zloupotrebe i incidente.

DRŽAVA	POVRŠINA km ²
BELGIJA	30.000
ŠVAJCARSKA	41.000
DANSKA	43.000
JUGOSLAVIJA (oslobođena teritorija 1941)	48.000

Mapa teritorija koje je oslobođio NOB od 1941. do 1944.

Pitanja:

1. Koja područja su partizani prvo oslobođili?
2. Kuda i kakvim terenom su se najviše kretali?
3. Možete li nabrojati neke oblasti Jugoslavije koje su partizani kontrolisali 1941, 1942, 1943, 1944. godine?

I grupa

Život i organizacija

Izvor 1

Organizacija vlasti

Narodnooslobodilački odbori (NOO) su organi revolucionarne narodne vlasti u Jugoslaviji izrasli za vrijeme Narodnooslobodilačkog rata (NOR-a) 1941–1945. Stvarani su (birani ili imenovani) od početka oružanog ustanka 1941. na oslobođenoj, a kasnije i na neoslobođenoj teritoriji i od osnivanja su bili klica novog društvenog sistema.

Narodooslobodilački odbori su od osnivanja imali obilježja državnih organa vlasti. Donosili su odluke i uputstva, rješavali međusobne odnose građana, ustanovljavali prava i zasnivali obaveze, propisivali ponašanje, organizovali pomoć partizanskim odredima i branili začetke novog poretku. Sem na oslobođenim i poluoslobođenim područjima Jugoslavije, oni su radili i u neprijateljskoj pozadini, u vidu Odbora jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta, mahom vršeći privredne, političke i propagandne funkcije, što je svjedočilo o izvjesnom dvojstvu vlasti okupatora i Narodnooslobodilačkog pokreta. Od jula 1941. javljaju se seoski, opštinski, sreski, gradski, okružni i zemaljski narodnooslobodilački odbori.

Izvor 3

Stampa

Borba (Srbija), *Pobjeda* (Crna Gora), *Omladinski pokret* (Crna Gora), *Osvobodilna fronta* (Slovenija), *Slobodna Vojvodina* (Srbija), *Reč naroda* (Srbija), *Vesti* (Srbija), *Mlad Borec* (Makedonija), *Nova Makedonija* (Makedonija) itd.

Izvor 5

Ratna privreda

U oslobođenom Užicu 1941. obnovljena je fabrika oružja koja je za 67 dana proizvela 21 040 pušaka, 18 000 ručnih bombi, 2 700 000 puščanih metaka i dr. Na Ozrenu su partizani izrađivali ručne bombe od vodovodnih cijevi, sa drškom od drveta po kojoj su do bile ime „klipače“ jer su po izgledu ličile na klip kukuruza.

Već sredinom septembra 1941. u Drvaru je otpočela izrada tvorničkih tipova bombi poput onih iz Vojnog zavoda u Kragujevcu. Model je izradio mehaničar Miloš Bauk i one su po njemu do bile naziv „baukovke“, dok su ih lički ustanici nazivali „drvarčanke“, jer su dolazile iz Drvara. Računa se da je proizvedeno oko 6 000 bombi ovog tipa.

U Grmeču, na potoku Suvajčine, organizovana je najveća partizanska fabrika oružja u Bosni i Hercegovini, koja je radila sve do januara 1943. Na Petrovoj gori je već oktobra 1941. počela sa radom radionica za proizvodnju bombi, prepravku pušaka i sl.

Na tlu ustaničke Crne Gore (u Rudinama) radile su, takođe, partizanske radionice: opančarska, krojačka, puškarska, obućarska i stolarska. U pojedinim krajevima Jugoslavije na slobodnoj teritoriji stvarane su stočne farme koje su se nalazile u posjedu Narodnooslobodilačkog fonda. U Crnoj Gori, na području

Izvor 2

Školstvo

Za KPJ (Komunistička partija Jugoslavije) borba za narodnu kulturu i narodno prosvjećivanje bila je sastavni dio revolucionarne borbe. Otuda i aktuelni slogan: „Prosvjetom k slobodi“ i „Nijesu oružje samo puške i topovi, avioni i tenkovi, već znanje.“ Poznata je i parola „Knjiga nam pomaže da osvojimo slobodu, sloboda će nam omogućiti da osvojimo knjigu“. Kulturno-prosvjetni i kulturno-umjetnički rad tekao je u okvirima partizanskih vojnih jedinica na oslobođenim teritorijama i u okviru djelatnosti organa vlasti i antifašističkih organizacija žena i omladine. Načela i sadržaj kulturne politike su istovjetni u svim krajevima Jugoslavije, razlikujući se samo u specifičnim oblicima koji su bili izraz drukčijih prilika i okolnosti u kojima se razvijao pojedini narod Jugoslavije i zakona neravnopravnosti jugoslovenske revolucije.

Izvor 4

Pozorište

Borci sa smisлом za kulturno-propagandni rad povlačeni su iz borbenih jedinica u umjetničke jedinice. Četa Užičkog odreda prerasla je u dramski aktiv koji je izveo četiri pozorišne predstave na oslobođenoj teritoriji. Pored dramske ekipe na slobodnoj teritoriji *Užičke republike*¹ aktivno su se oglašavali i pjevači i muzičari. Veliki orkestar imao je oko 30 članova. U aprilu 1942. osniva se reprezentativni pozorišni ansambl – Kazalište narodnog oslobođenja Jugoslavije. U svom sastavu imalo je oko 60 članova osnivača, od kojih su mnogi bili već poznati i afirmisani dramski umjetnici koji su napustili okupiranu teritoriju.

I grupa

Izvor 6

Partizanske jedinice su bile formirane u brigade. Na Slici 1 vrhovni komandant Tito pregleda Prvu proletersku brigadu. Na Slici 2 prikazano je postrojavanje Četvrte crnogorske proleterske brigade.

K , L , Ć, R , Ć:

Grupa 2

Stradanje i žrtve

Izvor 1

Igmanski marš je bio usiljeni marš Prve proleterske brigade, ostvaren uz velike gubitke, u noći 27. januara 1942. godine.

Prethodnica kolone je izbila u podnožje Igmana oko 22 časa. Bilo je potrebno još samo malo vremena da kolona zamakne u igmanske šume i da tada prestanu sve opasnosti koje su pretile brigadi, dok je prolazila pored neprijateljskih uporišta. Čim je čelo kolone izbilo na put Sarajevo! Blažuj, i bataljon je isturio II četu da obezbedi pravac od Sarajeva, a deo III čete prema Blažuju. U podnožju Igmana brigada se rastala od svojih vodiča! boraca Semizovačke čete Crnovrškog bataljona. Brigada nije više bila u opasnosti, ali oni jesu. Morali su se vratiti istim putem. Brigada je krenula uz Igman. Na domaku potpunog uspeha naišla je na novu prepreku. Put uz Igman najpre je vodio koso uz jednu stranu, a zatim, na oko 300 metara od puta, naglo skreće, gotovo vertikalno uzbrdo. Na toj strmini put je bio zaleden, a led pokriven tankim slojem snega. Mnogi su se na njemu okliznuli, padali i ponovo, krajnjim naporom, često puzeći, savlađivali tu poledicu. Najteže je bilo proći sa natovarenim konjima. Njihove male bosanske potkovice, s ekserima male glave, ili stari potkovi, više su „pomagali“ konjima da se kližu nego da pređu preko leda. Kolona je na tom opasnem mestu zastajala i gomilala se. Opasnost je rasla. Cela kolona se, zbijena na malom prostoru, našla na delu puta uz Igman i na drumu Sarajevo! Blažuj. Sa druma je bio očišćen sneg i njime se mogla pojaviti neprijateljska motorizacija.

Komandant brigade Koča Popović je došao da vidi zašto je kolona zastala. Videći razlog, naredio je da se sekirama razbije led, a da se konji rastovare. Borci su prihvatiли mitraljeze, minobacače i drugu opremu, nosili je na ramenima i izvlačili konje uz tu stravičnu strminu. Ljudi su na njoj bili izdržljiviji od konja!

Zastoj u podnožju Igmana, na retko videnoj hladnoći, najveći je uzročnik promrzavanja velikog broja boraca. Borcima je bivalo sve hladnije. Uzalud su se sve više utezali, cupkali u mestu. Nije više ni to pomagalo. Neki borci s kraja kolone, koji su još bili u selu, nisu mogli podneti sve jaču hladnoću i ušli su u kuće, da se ogreju. To ih je skupo koštalo. Otopio se sneg sa njihove obuće, koja se okovala ledom čim su izašli iz kuća. A onim borcima koji su na uzbrdici padali, kao i onima koji su sa konja uzimali i nosili oružje promrzli su prsti na rukama.

Marš uz Igman bio je težak, i sve teži što se dalje odmicalo. Nanosi snega bili su sve veći, a ptina dublja. Ako neki borac nije dobro ugazio u ptinu posrtao je i pada u duboki sneg. Odozgo sa Igmana, borci su gledali svetla u Ilidži, Rajlovcu i Sarajevu. Znali su da je tamo toplo, ali i da je tamo neprijatelj. Što se kolona više pela uz planinu, hladnoća je postajala oštira. Pred zorou je stezalo najžešće. A kolona partizana je marševala već deset časova bez odmora, umorna od prethodnih dana, a i gladna. Snage u boricima bilo je sve manje, a planina sve surovija i hladnija. Slabije odeveni borci jače su osećali zimu, iako su se kretali. Hrabrila ih je nada da će i to savladati, isto kao što su izbegli neprijatelja na tom teškom maršu.

Čelo kolone je stiglo oko 8 časova na Veliko polje. Tu je bila poveća, lepa planinska kuća na sprat, štab igmanske partizansko-četničke čete. Četnici i partizani su u to vreme još uvek sarađivali u borbi protiv Nemaca. Veoma su predusretljivo dočekali brigadu, boricima dali da pojedu ono što su imali i pomagali promrzlim boricima da skinu obuću. Borcima koji su ugazili u potok i onima koji su svraćali u kuće u podnožju Igmana bilo je teško skinuti zamrzlu obuću. Bolničarke, nepromrzli borići i zatečeni partizani, svi bez razlike, užurbano su masirali promrzle.

Miloš Vuksanović "Prva proleterska brigada", "Narodna knjiga" Beograd, "Pobjeda" Titograd; 1981. godina

Izvor 3

Izvor 2

Kroz planine Bosne

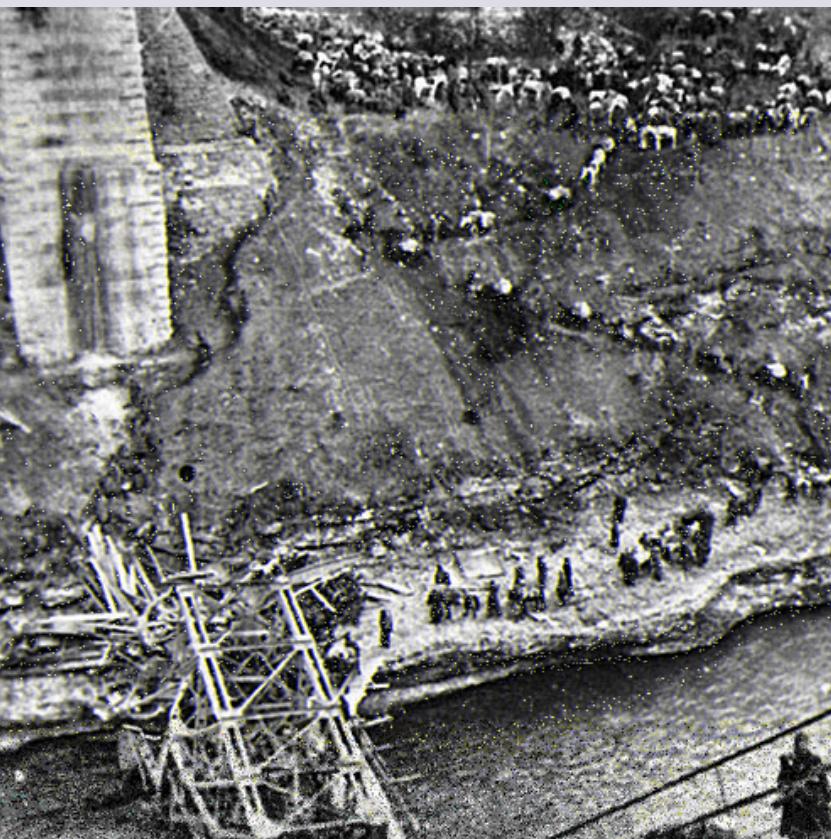
Drago Mazar, Partizanski album, 4 jul, Beograd 1981

Drugo dalmatinskoj brigadi Tito je dao zadatak da tokom noći pređe na drugu stranu Neretve, napravi improvizovani most preko koga bi prešli vojska i ranjenici. Vrativši se iz vrhovnog štaba, komandant brigade Ljubo Vučković je komandantu Trećeg bataljona, tada devetnaestogodišnjem Brunu Vuletiću, budućem generalu JNA (Jugoslovenska narodna armija), naredio da sastavi desetinu koja će izvršiti Titovu naredbu.

Desetina je predvodio Gliša Opačić. Od žice su napravili opasače na kojima su visile male italijanske bombe razorne snage... Dalmatinci, i plivači i junaci – ne znam da li je ijedan bio stariji od dvadeset godina – skočili su u ledenu i zastrašujuću Neretvu. Opačić, koji je u Zubima držao gvozdenu sajlu, uspio je da je veže za drugu obalu. Bila je noć pljuštala je kiša. Kada se Opačićeva desetina dočepala druge strane Neretve, bombama su zasuli četnike koji su se dali u bijeg, ostavivši nam konje, hranu, municiju... Pomoću sajle Gliša Opačića izgrađen je improvizovani prelaz preko Neretve. Borići sa ranjenicima su polako polazili na drugu obalu. Bio sam sedamnaesti u redu...

Tamara Nikčević, Goli otoci Jova Kapičića, Daily Press, Podgorica, 2009

Izvor 4

Neretva

Kobsa, Ljubljanović, Rastić, ILUSTRIRANA POVJEST NOBa U JUGOSLAVIJI 1941-1945, Stvarnost, Zagreb, 1973.

Izvor 5

Moj grob – Ivan Goran Kovačić

U planini mrkoj nek mi bude hum,
Nad njim urlik vuka, crnih grana šum,
Ljeti vječan vihor, zimi visok snijeg,
Muku moje rake nedostupan bijeg.
Visoko nek stoji, ko oblak i tron,
Da ne dopre do njeg niskog tornja zvon,
Da ne dopre do njeg pokajnički glas,
Strah obraćenika, molitve za spas.
Neka sikne travom, uz trnovit grm,
Besput da je do njeg, neprobojan, strm.
Nitko da ne dođe, do prijatelj drag, !
I kada se vrati, nek poravna trag.

I G K čć M

Izvor 6

Nažalost, činjenica je da morem nijesmo poslali gotovo ništa pomoći za 222 000 Titovih boraca. (...) Ovi izdržljivi borci su vezali više Njemaca u Jugoslaviji nego združene angloameričke snage u Italiji južno od Rima. Njemci su u zbrci nakon pada Italije, te su partizani preuzeeli nadzor nad velikim djelovima obale. I pored toga, mi nijesmo iskoristili priliku. Njemci su se brzo oporavili i potisnuli partizane korak po korak. Glavni razlog tome je neprirodna linija zapovijedanja na Balkanu. (...) Budući da su nam partizani pružili velikodušnu pomoć uz gotovo nikakve troškove s naše strane, bilo je od velike važnosti osigurati ustrajnost njihovog otpora.

Viniston Čerčil, Memoari, 24. novembra 1943.

Izvor 2

Rajka Baković

Rajka je rođena u imućnoj obitelji bračkog iseljenika Frane Bakovića u bolivijskom rudarskom gradu Oruro, gdje je njen otac sa bratom posjedovao hotel i trgovinu. Obitelj se 1921. vratila u Jugoslaviju zbog školovanja djece (Zdenka, Jerko, Rajka i Mladen). Nakon pučke škole koju je završila na Braču

Izvor 3

Fana Kočovska Cvetković

Rođena je 27. jula 1927. godine u selu Lavci kod Bitolja, u siromašnoj porodici makedonskog pečalbara. Posle okupacije Jugoslavije, aprila 1941. godine, u selu Lavcima postojala je jaka partijska organizacija, pod čijim je okriljem radio skojevski aktiv, čiji je član bila i mlada Kočovska. Bugarskim fašističkim okupatorima uspelo je da uhvate jednog člana skojevskog aktiva koji se loše držao pred policijom, odavši rad organizacije i njene članove. Fana je uspela da se skloni pred fašističkom policijom koja je došla u selo da je pronađe, pretresajući kuću i maltretirajući njenu majku i baku.

Fana je nastavila ilegalno da radi. Ubrzo zatim otišla je u Partizanski odred „Goce Delčev“. Tada nije imala ni punih petnaest godina. U proleće 1944. godine, Fana je bila deo grupe od sedam boraca, koja je trebalo da prekine proizvodnju u rudniku olova kod Zletova, uništenjem njegovih postrojenja. Zadatak je bio da napadnu bunkere koje su držali nemački i bugarski fašisti. Zadatak je bio izvršen, ali je Fana bila ranjena. Drugovi su je jedva spasli od neprijateljskih rafala. Štab brigade odlučio je da je ostavi na lečenje u selu, sa ostalim ranjenicima. Fana je odbila boravak u selu i ostala i dalje u brigadi.

Istakla se prilikom borbi kod sela Lavci 1943. godine, kada su poginuli komandant odreda Tošo Angelovski Daskalot, mladi bombaš Pande Hajze i još nekoliko drugova. Skrivači se po okolini sela Lavci, oko mesec i po dana sa jednom grupom partizana, Fana je jednom četiri dana ostala sama, okružena bugarskim patrolama, koje su danonoćno vršile pretrase i potere, znajući da se partizani nalaze u blizini. Fana je bila učesnik dvadesetodnevnog Februarskog pohoda 1944. godine, od Kožufa do Kozjaka. Tada je bila omladinski rukovodilac Bataljona „Stiv Naumov“.

"Narodni heroji Jugoslavije", "Mladost" Beograd 1975. godina.

Izvor 4

Vida Tomšić

Rođena je 26. juna 1913. godine u Ljubljani. Tu je završila osnovnu školu i gimnaziju. Godine 1931. upisala je Filozofski fakultet, ali je kasnije prešla na Pravni, na kom je diplomirala 1941. godine. U toku studija se pridružila naprednom studentskom pokretu i učestvovala u mnogim štrajkovima.

Godine 1934. postala je član Komunističke partije Jugoslavije. Iste godine se upznaла i sa svoјим budućim mužem Antonom Tonetom Tomšićem, narodnim herojem. Novembra 1934. godine je uhapšena i pred ljubljanskim Okružnim sudom osuđena na devet meseci zatvora. Posle izlaska iz zatvora nastavila je ilegalni rad u partijskoj organizaciji i učešće u studentskom pokretu. Učestvovala je u štampanju i širenju ilegalnih i legalnih listova i brošura. Izvesno vreme radila je kao instruktur Centralnog komiteta Komunističke partije Slovenije (CKKPS) na Dolenjskoj i Beloj Krajini.

Juna 1940. godine je na Pokrajinskoj konferenciji izabrana za člana CKKP Slovenije, a zatim je bila u partijskoj školi pri CK KP Jugoslavije u Makarskoj. Na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ, oktobra 1940. godine, izabrana je za člana Centralnog komiteta KPJ.

Od prvih dana okupacije Kraljevine Jugoslavije, učestvovala je u pripremama za oružani ustank i radila na učvršćivanju partijskih organizacija na području Ljubljanske pokrajine. Početkom 1941. godine učestvuje u osnivanju legalnog partijskog lista za žene „Naša žena“. U avgustu iste godine je, kao ilegalac za kojim je bila izdata poternica, rodila sina. Na dojavu jednog izdajnika, Italijani su je 10. decembra 1941. godine uhapsili, zajedno sa suprugom Tonetom, pod ilegalnim imenom Marija Pevec. U zatvoru je mučena da bi priznala ilegalni rad i rad svog supruga, za kojeg su znali da je jedan od glavnih vođa ustanka. Nije ništa priznala, čak ni svoje pravo ime. Zatim je, zajedno sa suprugom, Mihom Marinkom i Pepcom Kardelj, odvedena u Gestapo zatvor u Begunjama, na Gorenjskom. Ali ih je Gestapo posle dva meseca vratio italijanskim vlastima.

16. maja 1942. godine italijanski vojni sud ju je, na procesu protiv Toneta Tomšića i ostalih, osudio na 25 godina zatvora. Kada su njenog supruga streljali, nju su, juna 1942. godine, odveli u zatvor u Veneciji, zatim u Ankonu, pa u Kampoboso i u Tranu.

Posle kapitulacije Italije, zajedno sa drugim zatvorenicima, dovedena je u logor angloameričke vojne uprave u Karbonari, kod Barija. Tu je organizovala partijsku organizaciju u logoru i bila među osnivačima Prve prekomorske brigade, u kojoj je jedno vreme bila zamenik političkog komesara.

Januara 1944. godine vratila se u Sloveniju. Od aprila do oktobra 1942. uređivala je partijsko glasilo „Ljudska pravica“ i obavljala organizacione poslove u Centralnom komitetu KP Slovenije. Početkom 1945. godine poslata je u Primorsku na politički rad u vojsku, gde je od 18. januara, kao član Politbiroa CKKPS, pomagala u radu Oblasnog komiteta KPS za Slovensko primorje, te jedinicama Devetog slovenačkog korpusa.

Posle oslobođenja Jugoslavije Vida Tomšić vršila je značajne funkcije. U organima vlasti je bila ministar za socijalnu politiku vlade Narodne Republike Slovenije, predsednik Kontrolne komisije NR Slovenije i član Izvršnog veća NR Slovenije.

"Narodni heroji Jugoslavije", "Mladost" Beograd 1975. godina.

Izvor 5

Drugarice iz Prvog bataljona, Četvrte radničke brigade, Sujteska, 1942.

Muzej Istorije Jugoslavije, inv. br. 13699.

Izvor 1.

Titova naredba

Nažalost, u posljednje vrijeme događaju se takve pojave u nekim našim jedinicama koje su nedostojne svakog onog koji se nalazi u redovima te vojske. Putem nasilnog otimanja hrane i stoke od seljaka, kako od pojedinaca tako i od odgovornih organa, ruši se ugled naše vojske kao narodne vojske, a takođe se stvara kod naroda i neprijateljsko raspoloženje protiv naše vojske, što može, u najkraće vrijeme, za nas imati katastrofalne posljedice. Takva djela idu na ruku krvnim neprijateljima našeg naroda i naše vojske i pomažu im na taj način da postignu svoje ciljeve koje nisu postigli do sada nikakvim oružjem.

NAREĐUJEM

Svaka pojava pljačke i nasilja ima se temeljito ispitati najhitnije i u slučaju nepobitno utvrđene krivice krivci se moraju pred strojem kazniti strijeljanjem. Preduzeti sve mjere da se u našim jedinicama uspostavi ona disciplina koja je do sada vladala, da se bez pogovora izvršuju sva naređenja pretpostavljenih starješina.

Izvor 2

Činjenica da se izvjestan broj boraca, pa i partijaca, rđavo odnosi prema stanovništvu (u čemu se ogleda slabost i nebudnost partijske organizacije i rukovodstva), ako se poveže sa ranijim slučajevima dezterterstva, pokazuje da još nisu iživljene slabosti u vašoj partijskoj organizaciji.

Izvor 3

Ovih dana strijeljan je Petar Krnjajić, bivši komandir naše čete i bivši komandant Prvog bataljona (...). Poslije napada na Prekopu pozvan je u štab i operativne zone da položi račun da se selo spali, a svi muškarci iznad šesnaest godina starosti poubijaju.

Izvori 1., 2. i 3.: D. Lazarević, P. Damjanović, *O partiji i ulozi komunista, Knjiga 2 Institut za savremenu istoriju u Beogradu, Narodna Knjiga, Beograd, 1984.*

Izvor 4

17. srpnja 1942. u 21:30 sati upalo je 15 naoružanih partizana u selo Sreser, 4 km sjeverno od Janjine, odnijeli su tamošnjim seljacima raznih predmeta i novca i to:

Tomislavu Matijaševiću Stjepanovu, iz Sv. Marije, općine Draškovac, kotara Varaždin, trgovачki putnik, sada privremeno nastanjen u Sreseru, odnijeli su partizani gotovog novca 34 070 kuna iz sanduka, 4 rubičića, 5 pari čarapa i drugih sitnih stvari, koje nije mogao točno opisati u vrijednosti 3 000 kuna, te poslije ovoga otišli iz stana.

Tomislavu Nožici pok. Vlahu, trgovcu iz Sresera, odnijeli su partizani 20 kg krumpira, jednu vreću za krumpir, 2 litre ulja, 1 pršut, 1 lonac za kuhanje od 6 litara, 30 metara konopca, 2 kalodonti, 2 četke za zube, 10 komada noževa za brijanje, 800 komada cigareta Rama, 2 000 kuna gotovog novca, svega u ukupnoj vrijednosti 6 000 kuna. Tražili su 100 000 kuna gotovog novca, ali ovaj nije imao, a potom su otišli iz kuće.

Peru Kućeru pok. Ante iz Sresera, posjedniku, odnijeli su partizani 20 kg pšeničnog brašna i zaprijetili mu, ako bude u službi Italijana da će ga ubiti. Svima trojici cu zaprijetili da nikome ništa ne govore jer da će im glave pasti.

Jedna partizanska grupa od deset ljudi zaplijenila je dva vola od hercegovačkog stočara Miška Papca 27. kolovoza², u brdu Sv. Ilija, istočno od sela Nakovnja. Papac je ovaj događaj prijavio oružnicima u Orebicu.

Sve naše Dakse, Joška Radica, Dubrovnik, 2003. str 69.

Izvor 5

U aprilu su ubijena i dvojica komunista koji su uspjeli da pobegnu iz četničkog zatvora (Radomir Jovančević i Miodrag Medo Čulafić), zato što su kao partizani dozvolili da živi padnu u ruke klasnom neprijatelju i oprljuju partizansko oružje.

U Crmnici je ubijen sanitetski general Milo Iličković zajedno sa ženom Ruskinjom, kao i Bosa Plamenac, član Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) jer nije htjela da se odrekne svoje porodice.

U Pivi je likvidiran Tadija Tadić sa tri rođaka, politički komesar Pivske čete, jer nije htio da izda strica (...). Brojna druga slična ubistva, koja su imala obilježje likvidacije pošto su i prethodno bila donijeta bez presuda, stvorili su atmosferu straha i terora u kojoj нико nije znao ko je sljedeći. Pokazani atavizam i svirepost je teško objasniti ideološkim floskulama. Uostalom, ovakvih pojava gotovo da nije bilo u drugim krajevima Jugoslavije, bez obzira na to što se direktiva Centralnog komiteta KPJ sprovodila preko svih partijskih organizacija.

Živko M. Andrijašević-Šerbo Rastoder, *Istorijski Crne Gore, CZICG, Podgorica 2006.*, str. 413-414

Pitanja za završnu debatu

1. Kakve aktivnosti su partizani sprovodili na oslobođenim teritorijama?
2. Koji su bili ciljevi tih aktivnosti?
3. Kakve su posljedice, pozitivne ili negativne, njihove akcije mogle da proizvedu?